

ge plaatsen in Nederland tot op heden is blijven bestaan.

drs. B.R. de Melker

AUSTERLITZ: ZO'N VAART LIEP HET NIET ....

Eerst denken, dan doen! Ook als je koning met vorstelijk gebaar 'in the middle of nowhere' een dorp of stad wilt stichten. Maar Louis Napoleon, 'door de gratie Gods en de constitutie des Koninkrijks Koning van Holland', gebaarde al zonder gedacht te hebben. Eerst doen, dan denken, vond hij. En met een paar pennestreken verordonde hij bij decreet van 17 augustus 1806 de stichting van het dorp/de stad Austerlitz. Zijn beweegreden? De creatie van een eeuwige hommage aan zijn broer en keizer Napoleon Bonaparte, keizer der Fransen. En natuurlijk ook wel een beetje aan zichzelf.

In 1804 onder de aanduiding 'Camp d'Utrecht' als legerplaats ontstaan, gedurende ongeveer een jaar door een dikke 20.000 man als zodanig gebruikt, en anno 1806 al weer nagenoeg verlaten, lag deze buurtschap 'in het midden van nergens'. En daar moest dan een stad komen? Het koninklijk decreet werd in 1806 ongetwijfeld met veel scepsis ontvangen. Ook in Utrecht, Zeist en Driebergen werden de schouders in een gebaar van twijfel opgehaald .... Eerst zien, dan geloven!

Edoch, 's Konings wil was wet, de zaak werd onverwijld 'in trein' gebracht. De minister van binnenlandse zaken, samen met z'n collega's van financiën en oorlog met de executie van het decreet belast, verzocht op 21 augustus (vier dagen na de uitvaardiging van het decreet) aan het Departementaal Bestuur van Utrecht 'alle die middelen te kennen voordragen, welke ter bereiking van dat oogmerk zouden gevordert worden'. In Utrecht werd terstond een commissie 'ge-decerneerd' die kennelijk zonder uitstel aan het werk toog. Na de situatie ook nog eens ter plekke te hebben beoordeeld werd het verlangde advies al na veertien dagen (!) schriftelijk aan de heer minister uitgebracht.

Austerlitzsevaart

De 'aanwijzing' van de koning dat het militaire kamp in tact moest blijven om, zij het met enige aanpassing, te allen tijde weer 20.000 militairen te kunnen bevatten, werd voor kennisgeving aangenomen. En ook over de precieze ligging van het dorp/de stad liet de commissie zich slechts in meer algemene termen uit. Die toch zou immers moeten voortvloeien uit de lay-out van het militaire kampement, ter beoordeling van de minister van oorlog.

Maar over zaken ter bevordering van welvaart en bloei van het nieuwe Austerlitz, daar had de commissie wel een oordeel over: 'dat een der eerste en meest aangelegene middelen daartoe zijn zoude dat een kanaal gegraven wierd, hetwelk uit het lokaal van het tegenwoordige kamp zijn aanvang zoude nemen, en zich uitstorten in eene loopende rivier of stroom binnen het Departement'. Het voorstel was illustratief voor de 'infrastructuur' rond 1806: de beste weg was nog steeds over het water, zeker waar het goederenvervoer betrof. De ligging van Austerlitz-in-wording, meer dan een uur gaans van enig 'vaarbaar water', zou het al te zeer afhankelijk maken van vervoer per as, zowel wat betreft de benodigde bouwmaterialen als ook de 'noodigen handel'. Tussen de regels doorlezend zegt zo'n zinsnede voorlopig genoeg over de primitieve toestand van het wegennet op het Utrechtse platteland begin 19e eeuw.

De commissie had het idee meteen maar nader uitgewerkt. Het kanaal zou vanuit het hart van Austerlitz richting Odijkerweg moeten lopen, 'om langs dezelve weg, even ter linkerzijde van de Odijkerbrug, te storten in het riviertje den Krommen Rhijn, hetgeen zich in de gracht rondom de stad Utrecht ontlast'. Dat zou de kortste weg zijn. Alternatieven waren: aansluiting op de Dribergervaart, maar dan moest 'Sparrendaal' worden doorsneden, of op de Zeistervaart, maar zou ten koste gaan van 'Beek en Roijen'. Bij de voorgestelde rechtstreekse loop naar de Kromme Rijn zou eigenlijk alleen maar de 'landman' Reijer Woudenberg aan de Odijkersteeg grond hoeven te missen. Altijd beter dan boze gezichten van heren van het kaliber

van Van Oosthuyse op 'Sparrendaal'!

Gezien het verval zouden er in het kanaal vijf sluizen moeten komen om het water op bevaarbaar peil te krijgen en te houden, twee tussen de Kromme Rijn en de grote weg naar Arnhem (Driebergseweg S.) en drie tussen laatstgenoemd punt en Austerlitz. Drie bruggen waren er nodig: één in de grote weg, één in de Arnhemse Bovenweg en de laatste in of bij 'het kamp'. Breedte van de vaart: 20 tot 25 voet (= 7 à 8 meter), diepte 5 voet (= plm. 1,5 meter).

Eenig vast etablissement

Ook stelde de commissie de noodzaak van werkgelegenheid ter plaatse aan de orde, 'naamlijk (dat) aldaar eenig vast etablissement, hetzij militair of wel ander zoude worden gevestigd'. Want ligging aan bevaarbaar water was op zich nog geen garantie voor economische welvaart en bestendige voorspoed, daartoe waren bovendien duurzame bronnen van bestaan noodzakelijk. Dat werd door de rapporteurs geïllustreerd met een verwijzing naar de 'depressieve situatie' van Wijk bij Duurstede en Rhenen, 'terwijl de IJssel ook Montfoort voor kwijning niet bewaren kon'.

De commissie hamerde flink op dat aambeeld voort. Vermoedelijk zagen de heren de bui al hangen en voorvoelden ze het non-succes van Austerlitz. Dat er geen overheidsgeld beschikbaar was om Austerlitz redelijk op poten te zetten, dat wisten ze maar al te goed. En van mogelijke particuliere investeerders als bijvoorbeeld P.J. van Oosthuyse (Rijsenburg) of eventueel de gebroeders Wouter en Willem van Dam (Zeist) zullen ze ten aanzien van 'stad Austerlitz' ook niet veel hebben verwacht. Die waren wel wijzer .... Zeker in een departement als het onze, zo werd de minister nog onder ogen gebracht, 'waar gelijk in het geheele land naar de evenredigheid der bevolking, het getal der steden te groot, of liever de hulp der bestaansmiddelen te klein is om haar de noodige mate van bloei te kunnen mededelen' mag de onderhavige kwestie niet worden onderschat.

Voor het geval de gegeven voorbeelden (Wijk, Rhenen en Mont-

foort) mogelijk niet voldoende indruk zouden maken, kwam er nog een flinke schep bovenop: 'Een magtige wil kan Petersburg schepen of Washington uit de bosschen doen oprijzen, maar de handel, zoo wel als de aldaar gevestigde zetels van het gouvernement moeten haar alleen staande houden en haren aanwasch doen toenemen'. Mooi gezegd, maar in de uitwerking van de werkgelegenheidsparagraaf kwam de commissie zelf niet verder dan wat onduidelijk gompel over een soort militair complex.

Om de aantrekkelijkheid van vestiging in Austerlitz voor burgers en buitenlui te vergroten, werden belastingvoordelen voorgesteld. Bijvoorbeeld: vrijstelling van te betalen grondbelasting voor ten minste 25 jaar. En als dat nog niet aantrekkelijk genoeg zou zijn (waarschijnlijk niet), dan kon ook worden gedacht aan een dergelijke vrijstelling van de te betalen 'personneel en mobilaire', een belasting naar welstand. Tenslotte worden nog wat wijze woorden gewijd aan de 'stadsrang' van Austerlitz, politie en justitie (een baljuw of hoofdschout en een schepenbank). De commissie besloot 'met den eerbiedigen wensch dat het Gode behage Zijne Regeering zoo voorspoedig als luisterrijk te maken en bijzondere aanbeveeling van dit Departement in Hoogst Deszelfs vaderlijke zorg'. En dacht er verder het hare van .....

Uiterste gebrek lijdende

Dat het met Austerlitz niet best wilde vloten, bleek al spoedig. Het plan voor een Austerlitzsevaart geraakte niet tot uitvoering. Geen wonder, de staatskas was bijkans leeg, de regering had nog onlangs een soort van 'investeringsstop' afgekondigd. Werkgelegenheid was er evenmin gecreëerd, en belastingvoordelen ..? Van kale kikkers viel eenmaal niets te plukken!

Op 11 december 1806 deed Lodewijk Napoleon opnieuw een 'Austerlitz-decreet' verschijnen. Hij reageerde daarmee op een missive van de gouverneur van Austerlitz, De Pineda, waaruit de koning was gebleken dat 't met Austerlitz nog niet erg wilde lukken. Koning Lodewijk decreeteerde onder meer:

- iedere ingezetene kan een stuk grond in eigendom krijgen voor 't bouwen van een huis (met tuin);
- ingezetenen zullen het vrije en onbelemmerde genot van godsdienstoefening hebben en mogen op eigen kosten een kerk bouwen;
- tot 'conservatie van het kamp', dat door het leger immers al weer verlaten was, en om de (weinige) ingezetenen alsnog enig uitzicht op negotie of arbeid te bieden, zal er enig garnizoen in Austerlitz worden gelegerd;
- 'dat voor rekening van Zijne Majesteit door den Gouverneur bij provisie eene ration brood en vleesch voor twee personen zal worden gedistribueerd aan ieder der elf huisgezinnen welke door hem als ten uiterste gebrek lijdende zijn opgegeven';
- 'dat de Gouverneur geautoriseerd wordt om een gepensioneerd chirurgijn-majoor te benoemen tot doctor en chirurgijn van Austerlitz'.

Het sukkelde nog wat aan met Austerlitz. Maar ook de in het vooruitzicht gestelde jarenlange vrijdom van grondlasten (25 jaar!) bracht geen bevolkingstoeloop teweeg. En evenmin de vrijdom van belasting op 'personeel, runderbeesten en paarden', noch de vrijdom van impost op 'gemaal, bestiaal, zout, zeep etc.'. Daarbij was overigens de impost op wijn en sterke drank buiten beschouwing gelaten: wijn behoorde tot de 'poincten van luxe' (en daar was in Austerlitz toch nog geen sprake van). De consumptie van sterke drank behoefde geen aanmoediging door vrijstelling van impost ...

Geen gegronde hoop ...

De landdrost van Utrecht, J.H. van Lynden, wond er al geen doekjes meer om in zijn brief van 23 november 1807 aan de minister van binnenlandse zaken: "... moet ik erkennen dat de uitvoering van 's konings decreet, niettegenstaande de goede gevolgen die men zich daarvan kan beloven, in de gegeven omstandigheden aan vele zwaarigheden onderworpen zijn". Van Lynden wees nog weer eens op

de ongunstige, geïsoleerde ligging van het geprojecteerde Austerlitz, waardoor '... inzonderheid alle gegronde hoop tot bloei van deze stad weggenomen (wordt)'. Zeker, een kanaal zou ongetwijfeld waardevol zijn, zoals een net van waterwegen steeds een krachtig hulpmiddel was gebleken in de bevordering van de nationale welvaart. Maar hier, waar nog geen stad, geen bestaansbron was? En zo meende Van Lynden, het departement Utrecht had al steden genoeg. Daar stond het er overal belabberd voor, praktisch alle voorspoed en welvaart was er verloren gegaan. En dan nog een stad er bij?

Kort en goed, het kon met Austerlitz niets worden, vond Van Lynden. En dat vonden de ministers van binnenlandse zaken en financiën ook.

Op oudejaarsdag 1807 zetten ze zich aan een brief die het einde van het Austerlitz van Lodewijk Napoleon min of meer inluidde. De koning van Holland kreeg de zaken bondig op een rijtje gezet. Wilde Austerlitz ooit een kans van slagen hebben, dan diende er een aansluiting op het regionale (water)wegennet te komen. Dat zou echter handen vol geld kosten, geld dat 'op dit tijdstip met meer billijkheid elders en ten behoeve van reeds existeerende steden en plaatse zoude kunnen worden besteed, dan te voordeelen van eene plaats welke nog niet aanwezig is en aan welker bloei of welvaart het lot van niemand Uwer Majesteits onderdaanen nog is verbonden'.

Tijdelijke voorrechten en vrijdommen zetten geen zoden aan de dijk, duurzame middelen van bestaan, daarop kon een bevolking bouwen, '... doch hoedanige zal men die in het midden eener dorre en onvruchtbare heide en bij de tegenswoordige omstandigheden kunnen toezeggen?' Mensen met enig vermogen hadden zich tot dusver nog niet laten 'uitlokken' om zich in Austerlitz te vestigen, het grootste deel der ingezetenen bestond uit 'schamele en armoedige menschen', vooral afgekomen op de gratis uitdeling van brood en vlees. En, zo voegden de heren ministers er somber aan toe, 'het zoude mogelijk voor het vervolg te vreezen zijn dat deze plaats meer een toevlugt en wijkplaats alleen voor zoodanige behoeftige menschen en zelfs

voor lediggangers en vagebonden zoude worden ...'

Als een nachtkaaers

Ergo, aan de geachte Sire werd voorgesteld om het schone plan maar eens en voor altijd op te geven. In ambtelijke termen: '... Uwe Majesteit in consideratie te geven om tot de daarstelling van de stad Austerlitz geen verdere maatregelen te nemen, nog daaraan eenige verdere executie te geven'. Daarvoor was het niet nodig om het befaamde decreet van 17 augustus 1806, waar 't allemaal mee was begonnen, weer in te trekken, vonden de heren ministers. Dat gezichtsverlies mocht de koning bespaard blijven. Het zou voldoende zijn om bij voorkomende gelegenheid de reeds in Austerlitz geplaatste ambtenaren naar elders te verplaatsen. En de bevolking? Voor de weinige ingezetenen die zich reeds in Austerlitz hadden 'nedergezet' en er wensten te blijven wonen 'tot het voortzetten van den landbouw', konden dan altijd nog wel wat gepaste 'aanmoedigingen of ondersteuning' worden gegeven. Waarbij dan Austerlitz, na de afbouw van het eigen bestuursapparaat, onder het burgerlijk bestuur van één der nabij gelegen plaatsen gebracht zou kunnen worden.

Koning Lodewijk wilde daar niet meteen aan, hij kon het kennelijk niet over zijn hart verkrijgen 'zijn' Austerlitz op te geven. Zijn broer, de Keizer aller Fransen, en van 1810 tot 1813 ook tijdelijk aller Nederlanders, ter wiens ere de 'stad' werd gesticht, had er minder moeite mee. Bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 werd Austerlitz bij Zeist ingelijfd.

Het ambitieuze plan voor de stichting van een stad Austerlitz was aldus een kalme dood gestorven. Geen Washington, geen St. Petersburg op de Heuvelrug. Maar anno 1992 wél een mooi dorp Austerlitz dat als 'de Oude Kamp' de herinnering aan de Franse jaren levend houdt. Misschien maar goed ook dat er indertijd geen geld was om de Austerlitzsevaart te graven. Stel je voor ...

D.L. Steenwijk

Bij dit artikel kan met één bronvermelding worden volstaan: Archief van de familie De Beaufort, 1556-1976, inventarisnummer 1802, Rijksarchief Utrecht.

DE PRENTBRIEFKAART EN ZEIST

Honderd jaar geleden, op 1 april 1892, werd de nieuwe Postwet van kracht, waarbij de postbode haar monopolie op geïllustreerde briefkaarten verloor. Al in het volgende jaar verscheen een advertentie in de Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken (17 juni 1893) voor "Briefkaarten met gezichten van Zeist". Deze waren verkrijgbaar bij C. Avis Jzn., eigenaar van de Algemeen Boek- en Kunsthandel in Zeist en uitgever/redacteur van de Weekbode. Of hij ook de uitgever van deze kaarten was, is onduidelijk, maar in ieder geval is dit een heel vroeg voorbeeld van topografische prentbriefkaarten in ons land.

Al snel werd het kopen, versturen en verzamelen van prentbriefkaarten een echte rage. Deze kaarten werden bewaard in speciaal daarvoor ontworpen albums of in zogenaamde briefkaartendozen met genummerde vakken en register. Rond de eeuwwisseling werden kaarten met afbeeldingen van Zeist uitgegeven door onder meer De Heus & Co., Boek- en Kunsthandel in Zeist, door de fotograaf T.T. Hoekstra (1869-1943) en de drukker W. Kraal, beiden uit Driebergen en door de uitgever L.E. Bosch & Zoon uit Utrecht. Uitgevers van buiten de regio hebben Zeist ook niet vergeten. De grote uitgevers N.J. Boon, "Vivat" en Kunstanstalt Herz uit Amsterdam en "Nauta" uit Velsen hebben allemaal kaarten met afbeeldingen van Zeist opgenomen in hun omvangrijke collecties.

Ook heel populair waren afbeeldingen van historische personages zoals de kaarten die J.M. Meulenhoff in 1898 van Dreyfus uitgaf. Deze kon men zich laten toesturen vanuit Frans-Guyana op de dag dat hij Duivelseiland verliet om naar Frankrijk terug te keren.

Prentbriefkaarten van zowel koningin Wilhelmina en de hertog (later prins) Hendrik van Mecklenburg-Schwerin als van president Paul Kruger, voor en tijdens zijn bezoek aan Nederland in 1900, waren